

CİNAS

Farsça'da, "Ey belâyı seçen ve elinin sırtını ısırın" (ای بلا گزیده و پشت دست گزیده) sözündeki "güzide" ve "gezide" bunun için örnek olarak verilir. Ayrıca "gil" (گل) "gül" (گل çiçek), "derd" (درد), "dürd" (درد) misallerinde olduğu gibi yazılışları aynı, okunuşları farklı kelimeler de cinâs-ı nâ-kısa örnek gösterilir.

Cinası meydana getiren kelimeler arasındaki farklılık hareke ve sükûn dolayısıyla olursa buna "cinâs-ı muharref" denir. Sünbülzâde Vehbî'nin, "Büse-i nukli-i lebi bezme edip nakl-i nevâl" mısraındaki "nukl" ve "nakl" kelimelerinde hareke farkı; "Allahım! Beni güzel yarattığın gibi ahlakımı da güzelleştir" (اللهم كما حسنت) gibi ahlakımı da güzelleştir" (خلقى فحسن خلقى) hadisinde "halk" (خلق) ile "huluk" (خلق) arasında ise hareke ve sükûn farkı vardır.

Cinaslı kelimelerde harflerin sıralanışında bir fark olursa "cinâs-ı kalb" meydana gelir. Sürûfî-yi Kadîm'in, "Mûr gibi emrine kulmuş itâat halk-ı Rûm" mısraındaki "mûr" (karınca) ile "Rûm" (Anadolu) kelimeleri arasında bu tür bir cinas vardır. "Kılıcında dostlar için fetih, okunda düşmanlar için ölüm vardır" (حسامك فيه / ورمحك فيه للاعداء. حتف) beytinde de "feth" (فتح) ile "hatf" (حتف) arasında cinâs-ı kalb mevcuttur.

Cinası meydana getiren kelimeler arasındaki farklılık harflerin noktalarından kaynaklanıyorsa bu nevi cinasa "cinâs-ı hattî" denir. Buna "cinâs-ı musahhaf" veya "cinâs-ı tashîf" adı da verilir. "Şeb-i târîk" (شب تاریک) karanlık gece) ve "râh-ı bârîk" (راه باریک) ince yol) tamlamalarındaki "târîk" ile "bârîk" kelimeleri buna örnektir. Nefî'nin, "Bize Tâhir Efendi kelb demiş / İltifâtı bu sözde zâhirdir / Mâlikî mezhebim benim zîrâ / İ'tikâdimca kelb Tâhirdir" dörtlüğünde "zâhir" (ظاهر) ile "Tâhir" (طاهر) kelimelerinin arasında sadece nokta farkı vardır. Aynı şekilde, "Üstünlüğün seni şımarttı" (غرک عزك) sözündeki "garr" ve "izz" kelimeleri arasındaki fark da ilk ve son harflerinin noktalı ve noktasız olmasından ibarettir.

Cinasın başka türleri olduğu gibi cinas grubuna giren iştikâk, müzdevic, reddü'l-acûz ale's-sadr, ihâm, müşâkele, akis, şibhü'l-iştikâk vb. birtakım söz sanatları da vardır.

Bunlardan başka belâgat kitaplarında "cinâs-ı lafzî" ve "cinâs-ı ma'nevî" ayırımı yapılır. Bu ayırım Recâizâde Mahmud Ekrem'den itibaren Türkçe belâgat kitaplarına girmiştir (bk. *Ta'lim-i Edebiyyât*, s. 340). Bu anlayışa göre yukarıda verilen örnekler cinâs-ı lafzî grubuna gir-

mektedir. Cinâs-ı ma'nevî ise "cinâs-ı izmâr" ve "cinâs-ı işâret" olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Ancak Türkçe edebiyat kitaplarında cinâs-ı ma'nevî istihdâm, tevriye ve mugâlatâ-i ma'nevîye ile karıştırılmakta ve Recâizâde'den beri tartışma konusu olmaktadır.

Cinas bilhassa mizahî konularda okuyucunun hoşuna giden bir sanat olup divan ve halk edebiyatlarında geniş ilgi görmüştür. Çok orijinal örnekleri bulunduğu gibi sırf sanat kaygısıyla yapılmış cinaslar da vardır. Ayrıca eski şairlerin Arapça ve Farsça kelimeleri çokça kullanması cinasın sınırlarını genişletmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, "cinâs" md.; İbn Reşik el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. Muhammed Karkazân), Beyrut 1408/1988, I, 545-565; Abdülkâhir el-Cürçânî, *Esrârü'l-belâga* (nşr. H. Ritter), İstanbul 1954, s. 5-19; Ebû Ya'kûb Sekkâkî, *el-İzâh fî 'ulûmî'l-belâga* (nşr. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî) [baskı yeri yok] 1400/1980, s. 535-542; Reşidüddin Vatvâ, *Hadâ'îku's-sihr fî dekkâ'îki's-şî'r* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1362 hş., s. 5-12; Tibî, *et-Tibyân fî 'ilmî'l-me'ânî ve'l-bed' ve'l-beyân* (nşr. Hâdî Atıyye), Beyrut 1407/1987, s. 480-487; Abdünnâfî İffet, *en-Nef'u'l-muavvel*, İstanbul 1290, II, 194-201; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât*, İstanbul 1299, s. 340; Diyarbekirli Said Paşa, *Mizânü'l-edeb*, İstanbul 1305, s. 365; Muallim Nâcî, *İstîlâhât-i Edebiyye*, İstanbul 1307, s. 241-248; Mehmed Rifat, *Mecâmiu'l-edeb IV: İlm-i Bedî*, İstanbul 1308, s. 300-311; Mehmed Tâhir, *Tercüme-i Mizânü'l-edeb*, İstanbul 1257, s. 306-307; Ahmed Hamdî, *Teshîlül'arûz ve'l-kavâif ve'l-bedâ'iy*, İstanbul 1289, s. 8-18; Ali Cemâleddin, *Arûz-i Türkî*, İstanbul 1291, s. 121-124; M. İzzet b. Ahmed [Babanzâde], *Def'u'l-mesâlib fî edebî's-şâir ve'l-kâtib*, İstanbul 1325, s. 41-48; Tâhirülmevlevî, *Edebiyat Lügatı* (İstanbul 1937), İstanbul 1973, s. 31-32; Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, Kahire 1383/1963, s. 396-403; Ahmed Mustafa el-Merâgî, *'Ulûmü'l-belâga*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kalem), s. 330-334; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I: Belâgat*, Ankara 1980, s. 307-326; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 467-481; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muştalahâtü'l-belâguyye ve te'tavvürhâ*, Bağdad 1406/1986, I, 51-109, 414-423; "Cinas", *TA*, XI, 11; "Cinâs", *İA*, III, 193; "Cinas", *TDEA*, II, 73-74.

HULÛSİ KILIÇ — KÂZİM YETİŞ

CİNAYET

(الجناية)

Genel olarak mala ve bedene yönelik hukuka aykırı fiiller, özellikle de adam öldürme anlamında kullanılan fıkıh terimi.

Sözlükte "günah işlemek; işlenen günah ve suç" anlamlarına gelen cinayet, fıkıh terimi olarak mala ve cana yönelik hukuka aykırı fiilleri ifade eder. Bu an-

lamda hayvanların mala ve cana verdikleri zararlar fıkıh kitaplarında "cinâyâtü'l-hayevânât", umuma ait yollara bırakılan eşya ve benzeri şeylerden meydana gelen zararlar da "cinâyâtü'l-cemâdât" başlığı altında ele alınmaktadır. Ayrıca insanların doğrudan veya dolaylı hareketleriyle mala yönelik haksız fiillerine cinayet denilmekteyse de bunlar daha çok türüne göre *gasp** veya *itlâf** terimleriyle ifade edilmektedir. En dar anlamıyla cinayet, adam öldürme ve müessir fiil karşılığında kullanılır. Böyle bir fiilde bulunan kimseye *câni*, bu fiile mâruz kalana da *mecciyûn aleyh* denir. Şâfiî ve Hanbelî hukukçuları insana yönelik katil ve müessir fiiller için *cirâh** terimini kullanmaktadırlar. Fıkıhta ayrıca kişinin ihramda iken dikişli elbise giymek, koku sürünmek, kıl koparmak gibi yasak fiilleri işlemesine de cinayet denir. Cinayet kelimesi Kur'an-ı Kerim'de geçmemekteyse de hadislerde terim anlamında kullanılmıştır (meselâ bk. *Müşned*, III, 89; Ebû Dâvûd, "Diyât", 25; Nesâî, "Taḥrîm", 29).

İslâm hukukçuları şahsa yönelik cinayeti adam öldürme (cinâyet ale'n-nefs), müessir fiiller (cinâyet alâ mâ düne'n-nefs) ve anne karındaki çocuğa yönelik ve onun ölümüyle sonuçlanan cinayetler olmak üzere üçe ayırır. Adam öldürme de kendi içinde Hanefîler'e göre amd, şibh-i amd, hata, hata mecrasında câri ve tessebbüb olmak üzere beşe, onların dışındaki hukukçulara göre ise amd, şibh-i amd ve hata olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Kasden adam öldürme esas itibarıyla kısas, kasıt olmadan adam öldürme de diyetle cezalandırılır. Kasıt olmadan adam öldürmede diyetin uygulanmadığı durumlarda veya diyetle ilâve olarak ta'zîr cezasının uygulanması da söz konusu olmaktadır (bk. KATİL).

İslâm hukukçuları müessir fiilleri "kişinin uzuvlarına yönelik yasak fiiller" diye tarif etmektedirler. Müessir fiiller amd veya hata ile vuku bulan fiiller olmak üzere ikiye ayrılır. Bu taksim Hanefîler ve bir kısım Hanbelîler'e göredir. Amden olan müessir fiilin cezası uzvuda kısastır. Kısas cezasının uygulanabilmesi için fiilin kasden yapılmış olması, hukuka aykırı bulunması, müessir fiile mâruz kalan ile fâil arasında din, cinsiyet ve sayı bakımından denkliğin bulunması, kısas yapılacak uzuv ile müessir fiile konu olan uzuv arasında eşitliğin mevcut olması ve kısas uygulamasının kasdı aşan bir sonuç doğurma ihtimalinin bulunmaması

gerekmektedir. Müessir fiillerde kısas için iki taraf arasında cinsiyet birliğinin bulunması gerektiği görüşü Hanefiler'e aittir. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fakihleri adam öldürmede olduğu gibi müessir fiillerde de kısas için cinsiyet birliğini aramazlar. Din birliğini ise Hanefiler'in dışındaki hukukçular şart koştuklarıdır. Şâfiîler'e göre zimmîler hakkında, müslümanlara yönelik müessir fiilleri için kısas uygulanabilirse de aksi mümkün değildir. Mâlikî mezhebinde din farkı her iki taraf için de kısasa engeldir. Hanefiler ise bu konuda din birliğine gerek görmemiş ve zimmî ile müslüman arasında kısasın uygulanabileceğini kabul etmişlerdir. Sayı konusunda eşitliği şart koşan Hanefiler'e göre müessir fiillerde iştirak durumunda kısas uygulanmaz. Mâlikî, Şâfiî ve bir görüşlerine göre Hanbelî mezhebinde müessir fiillerde kısas için sayıda eşitlik şart değildir, bir kişi karşılığında birkaç kişiye kısas uygulanabilir. Bu şartlardan birisi gerçekleşmezse ceza olarak kısas değil diyet uygulanır.

Hata ile olan müessir fiillerin cezası diyetdir. Diyet bazı durumlarda diyet ödenecek organa göre sabit (erş), bazı durumlarda da meydana gelen zarara göre hâkim tarafından miktarı takdir edilebilen (hükümet-i adl) yani değişken olabilmektedir. Diyet fâil tarafından ödenebileceği gibi fâilin belirli yakınları (âkıle*) tarafından da ödenebilir.

Cinayetin üçüncü türü, hamile kadının bir müessir fiil sonucu karnındaki çocuğunu düşürmesi halinde söz konusudur. Bu durumda fâil "gurre" denilen bir tazminat ödemek zorunda kalır ki bu tazminat ceninin mirasçılara intikal eder. Cenin burada hukuken sağ doğmuş, kişilik ve ehliyet kazanmış kabul edilmekte, kendisine yapılan haksız fiilin tazminatı mirasçılara intikal etmektedir (bk. GURRE).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "cny" md.; *Tâcü'l-ʿarûs*, "cny" md.; *Müsned*, III, 89; Ebû Dâvûd, "Diyât", 25; Nesâî, "Taḥrîm", 29; Zeylaî, *Tebyinü'l-ḥakâʾiḳ*, Bulak 1315, VI, 97; Buhûti, *Keşşâfû'l-künâʾ*, V, 503 vd.; Cezîrî, *Mezâhibü'l-erbaʿa*, V, 335-337; Abdülkâdir Üdeh, *et-Teşrîʿu'l-cinâʾiyyü'l-İslâmî*, Kahire 1977, II, 4 vd.; Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, VI, 217 vd.; a.mlf., *Naẓariyyetü'd-ḍaman*, Dimaşk 1402/1982, s. 338-347; "el-Cinâyetü 'ale'l-iḥrâm", *Mu.Fî*, III, 299-319; "Et-râf", a.e., XIV, 105-242; "Cinâyet", *Mu.F.*, XVI, 59-63; "el-Cinâyetü 'ala mâ düne'n-nefs", a.e., XVI, 63-85.

HASAN ALİ EŞ-ŞAZELİ

CİNCİ

(bk. CİN).

CİNCİ HANI

Safranbolu'da
XVII. yüzyıla ait han.

Safranbolu çarşısının ortasında yer alan hanın kitâbesiz olmasından dolayı tarihi ve yaptırını bilinmemektedir. Ancak halk arasındaki yaygın kanaat, yapının Sultan İbrâhim döneminin (1640-1648) ünlü Anadolu Kazaskeri Cinci Hoca (ö. 1648) tarafından yaptırılmış olduğu yolundadır. Bu kanaat ilim adamlarınca da benimsenmekte ve hanın Cinci Hoca'nın idamından kısa bir süre önce muhtemelen aynı yıl inşa edilmiş olduğu kabul edilmektedir.

Nisbeten sağlam durumda günümüze ulaşan yapının, geçirdiği değişikliklerle orijinal karakterini kısmen yitirmiş olmasına rağmen Osmanlı şehir hanlarının klasik plan şemasına göre inşa edildiği anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun başından itibaren görülmeye başlayan şehir hanları, dönemin diğer kervansaray örneklerine göre iki katlı revak sistemleriyle daha gelişmiş bir plan ortaya koyarlar. Bu hanlarda zemin kat tamirhane, ahır, depo gibi servis kısımlarına ayrılırken üst kat tamamıyla yolcuların barınmasına tahsis edilmiştir. Taşıyıcı kemer sistemlerinin iki katta da aynen tekrarlandığı hanların ortasında daima geleneksel bir kare veya dikdörtgen avlu bulunur. Cinci Hanı, özelliklerine göre üç esas grupta toplanan şehir hanlarının tek avlulu ve ahır kısmı avluya bitişik ayrı bir bölüm halinde düzenlenen birinci grubuna girmektedir.

Yapı, 23,50 × 11,50 m. boyutlarında ki dikdörtgen bir avlunun etrafını çeviren iki kat revak düzenine göre kurulmuştur. Pâyeler üzerine oturan sivri kemerli alt kat revakları girişin iki yanında ve karşısındaki cephede helâların önüne gelen kısımda beşik tonozla, diğer kısımlarda ise tamamen çapraz tonozla örtülmüştür. Revakların arkasında odalar bulunmakta ve köşelerdekiler hariç bu odalar bir pencere ve kapı ile revaklara açılmaktadır. Tamamı beşik tonozla örtülü olan odaların içlerinde birer ocak ve niş vardır. Dikdörtgen avlunun ortasında, orijinalinin sekiz köşeli olduğu anlaşılan sonradan yapılmış on bir köşeli bir havuz yer almaktadır. Girişin karşısındaki beşik tonozla örtülü revakın arkasında ve 7 m. uzunluğundaki holün sonunda bulunan kısım beşik tonozla örtülü helâlâlara ayrılmıştır. Girişin sağında kalan revakın arkasında ahır ve depolar bulunmaktadır. Bu bölüm sivri kemerlere oturan on dört çapraz tonozla örtülmüş ve dış taraftan 4 metrelik dört payanda ile takviye edilmiştir.

Yapının girişi üç kademe halinde düzenlenmiş olup yuvarlak kemerli ve demir kapılı bir açıklıktan beşik tonozlu kısma, buradan da avluya açılan çapraz tonozlu bir revaka geçilmektedir. Kapının dışında iki yanlarda birer dikdörtgen niş, yuvarlak kemerin üzerinde de hana gelenleri kontrol etmeye yarayan küçük bir gözletleme deliği vardır.

İkinci kata, girişin avlu tarafındaki çapraz tonozlu kısmının iki yanında yer alan on beşer basamaklı merdivenlerle çıkılmaktadır. Üst kat, giriş kısmının dışında tamamen alt kat planını sürdürmektedir. Alt kattaki her sivri kemerli çapraz tonozun üzerine yukarıda sivri kemer oturan bir kubbe gelmiştir. Bu kubbeli revakların arkasında kalan kısımlar alt katta olduğu gibi üzeri beşik tonozla örtülü odalara ayrılmıştır. Odalar yine birer pencere ve kapı ile revaka açılır; ancak alt kattakilerden farklı olarak bunların sokağa bakan cephelerinde de pencere bulunur. Avluyu çeviren dört cepheden üçünde oda düzenlemesi aynı şekilde olup yalnız giriş kısmının üzerine gelen cephede farklılıklar vardır. İki kat olarak düzenlenen bu kısmın alt katında iki adet beşik tonozlu oda, bunun üstüne gelen kısımda ise muhtemelen hancıya ait bir oda yer almaktadır. Alt katta depoların bulunduğu kısım üst katta odalara tahsis edilmiştir.

Cinci Hanı'nın avlusundan bir görünüş -
Safranbolu / Zonguldak

